

מסילת ישרים

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'

חברו החכם הנעלם כמוהר"ר

משה חיים לוצאטו

נר"ו

(נוסח דפוס ראשון שנת ה'תק)

מסילת ישרים

2	הקדמת המו"ל	
4	הקדמת המחבר	
7	חובת אדם בעולם	א
16	ביאור מדת הזהירות	ב
18	ביאור חלקי הזהירות	ג
20	בדרך קניית הזהירות	ד
24	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	ה
27	ביאור מדת הזריזות	ו
29	ביאור חלקי הזריזות	ז
31	בדרך קניית הזריזות	ח
32	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	ט
34	בביאור מידת הנקיות	י
35	בפרטי מידת הנקיות	יא
48	בדרך קניית הנקיות	יב
49	ביאור מדת הפרישות	יג
51	בחלקי הפרישות	יד
52	בדרכי קניית הפרישות	טו
53	בביאור מדת הטהרה	טז
55	בדרכי קניית הטהרה	יז
56	ביאור מידת החסידות	יח
57	ביאור חלקי החסידות	יט
66	במשקל החסידות	כ
67	בדרכי קניית החסידות	כא
69	ביאור מדת הענוה	כב
72	בדרכי קניית הענוה	כג
74	ביאור יראת הטא	כד
76	בדרכי קניית היראה	כה
77	ביאור מדת הקדושה	כו
80	הערות סופיות	

הקדמת המו"ל

ספר זה ככל ספרי, שראיתי שלפעמים אפשר להוסיף ולהאיר לספר של קדמון ולא להפוך את זה לספר שלי, אלא להשאיר את זה של המחבר, ולהוסיף מקורות לדבריו, ולהוסיף איך הגדולי מוסר למדו דבריו, וזה לא כאילו שאני מכריע בדבריו אלא כמביא, וכל לומד יקח את הדברים איך שהוא ירצה, וזה נחלק לב' פירושים, א' הוא דברים השונים לכל נפש, לפעמים השלמת פסוק, או מאמר חז"ל, לפעמים תרגום ארמית לעברית, ורובו ציטוטים ופירושים מגדולי המוסר ז"ל, והוא הנקרא מאיר המסילה. חלק ב' היא ראשית המסילה, והוא ליקוט של דברי קדמונים שיתכן שהם מקור לדברי הרמח"ל וכמובן על הקורא להחליט.

עיי' דחו"מ (ח"א רמט) כל מס"י מתחילתו ועד סופו בנוי על היסוד זה של ביעור הרע שלא ישאר שום שמץ כל דהו מהרע וכל המדרגות המנויות הן דרגא אחר דרגא

מסילת ישרים

בזיכוכך משמין רע, והמשכיל בספריו יראה שספר מס"י הוא ספר כולל מכל הספרים שחיבר ויתכן שספרים שלמים כלולים בשורות ספורות במס"י ולו היה כותב ספרו בלשון של קבלה היינו מחליטים כולנו שכל הספר ועניניו הם עניני קבלה גדלותו של המ"י להוריד הענינים וקרבן ללשונו עד שבלמדנו אותו אנו מדמים שיש לנו שייכות בזה ביכלתו [של הגר"ם] לחבר ספרי נודע ביהודה בלי שיעור אבל אין ביכלתו לחבר

אף דף אחד מספר מסילת ישרים (דחו"מ ח"א קט)

ע"י אור יחזקאל (אלול מב): טוב לראות דברי בעל המס"י שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו וחייבים הם לקרוע כל לב וכו'

ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר לח): נפלא לראות כמה אפשר להתעורר מדברי הלוצאטו יתכן ללמוד קטע מסוים פעמים רבות וכל פעם להתעורר תחילה ולמצוא הרגשים חדשים ופנינים יקרים בדבריו ובכל מלה אפשר לגלות ענינים רבים ועמוקים.

ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת מג): למדתי קטע זה פעמים רבות אמנם כאשר האדם זוכה לסייעתא דשמיא מתעורר מחדש.

מסילת ישרים

הקדמת הרב המתבר זצ"ל

אמר המתבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל¹, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה². על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו הדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו והתמדה³. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע⁴, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדיקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהגדרה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות⁵, ועל כל שאר חלקי החסידות⁶. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גס⁷, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוד אותו לגם השכל. ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה.

- מאיר המסילה -

¹ עי' דעת תורה (ח"ב ריח) שזה אחרי כל הש"ס @.

² עי' עלי שור (ח"א עמוד פט): הנה ידיעות מפורסמות, כפי מדת פרסומן חסרה ההתבוננות בהן, ולכן אינן עוד בגדר אור אלא בגדר חכמה, והשפעה אינה נודעת להן עוד והשכחה רבה. וזה בנוי על דברי הדרך עץ חיים וז"ל: וזה תראה, כי שנים הם בתכונה אחת נבראו. שכל האדם, והתורה המשכלת אותו וכו', והוא דבר החכם (משלי ו כג) ותורה אור - אור ממש, ולא חכמה לבד וכו', ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש וכו', כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהנית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב וכו' וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה, אך כאשר יתלהט בכח התבוננות וכו', הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן וכו', ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם וכו', ולהיות שהקדוש ברוך הוא רצה שהאדם יהיה בעל יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן שם בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת, והבחירה ביד האדם.

³ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): עיקר יסוד הלימוד הוא להפנים הדברים ותוכני הלב, שהלב לא יתכחש למציאת של ידיעותיו.

⁴ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): הטבע שהם המידות הרעות של האדם, הם משכיחים ממנו הדברים המפורסמים מלבנו.

מסילת ישרים

והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א)⁷, ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיים. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה⁷.

וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה וחובת טהרתה ונקיונה¹⁵, שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"י א' כח ט)¹¹, מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה, והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו¹⁶. היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שהייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבהו להרגל ונניחחו למצות אנשים מלומדה¹.

אם לא נסתכלנו ולא עיינונו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו⁷. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה.

האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו.

מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזו.

איך תטהר מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני.

והמדות כולם הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינונו⁸ על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'⁹. אינו אומר אז תבין

- מאיר המסילה -

⁵ היינו ה"לשמה" שבה (עלי שור ח"ב עמוד תרפה).

⁶ עי' אור יחזקאל (אלול מב): כל פעם שאני מזכיר דבריו כאן חוששני מאוד מחומרת הדברים, ולכן הנני מוסיף ומתקן מעט, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אך טוב לראות דברי בעל המס"י, שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו, וחייבים הם לקרוע כל לב, דכל עבודה שאינה תמימה וטהורה ונקיה אינה רצויה כלל לפי ה' ית' אלא להיפך נמאסת ומתועבת וכו'.

⁷ עי' אור יחזקאל (אלול סב): היראה היא השגה רוחנית והרוחניות הם הרגשים דקים שאין בהם ממשות ולכן מטבעם יכולים לחלוף כשם שבאו אם לא ילחם תמיד למען ישארו הרגשים אלה בלבבו.

⁸ ון א'??

⁹ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה נב): להשיג יראת שמים צריך עבודה מתמדת ורצופה. עיי"ש (עמוד מב): כל שאינו מעמיק בבקשת יראת שמים אלא ניגש ליראה בהבנה פשוטה לא ישיגנה, וכולנו עמי הארצות בעינינו אלו.

מסילת ישרים

פילוסופיה, או תבין תכונה, או תבין רפואה, או תבין דינים, או תבין הלכות, אלא או תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן דעת דרך כלל, או, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזו, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה¹⁰, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן¹¹. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה¹¹. וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת¹², כל שכן לקנות אותם ולהשיגם¹³.

ומי שיתבונן במ יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשא רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו¹⁴. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה¹⁴ הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות. היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו כמו¹⁵ שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ב), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב מ"א), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזוק התורה ותקון אהוות המדינות.

ע"י אור יחזקאל (אמונה קנג): רק אחר שיטרח בזה כשם שטורחים מבקשי הממון והכסף יוכל להבין ולהכיר יראת ה', וזה מעיקרי עבודת האדם להשיג הרגש ביראת שמים, ואין זה מן הקלות, וחייב כל א' לטכס עצות היאך יוכל להגיע למדריגה שיהיה לו המשכה ליראת שמים. ע"י אור יחזקאל (יראה כ): כל החכמות שבעולם אפשר לרכוש בדרך אחרת, אבל יראת שמים היא הדבר היחיד שדרוש לכך יגיעה מרובה וחיפוש מעמיק כהשגת מטמונים וכסף.

¹⁰ אור יחזקאל (מכתבים שכג): עיקר החכמה נקראת על צורת החכמה כי החכמה יוצאת ע"ד השכל וע"י המשכיל והמושכל הוא צורת החכמה והמושכל של יראה הוא באמת החכמה האמיתית, כי עיקר הכל אשר ה' שואל מהאדם הוא היראה.

¹¹ ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ב דף סח): בגלל שמטרת כל החכמות היא להביא את האדם ליראת שמים חשיבות כל חכמה נמדדת לפי מדריגת היראה שמים שהיא מביאה את האדם, וכל חכמה שאינה מביאה לשלימות וליראת שמים אינה נכללת בגדר של חכמה.

¹² ע"י אור יחזקאל (יראה כ): לפי זה מובן למה איננו מבינים מוסר ויראת שמים כי ללא עיון גדול כל מושגינו והבנתנו רק בגדרי דמיון וסברא כוזבת.

¹³ ע"י אור תורה (להגריא"ח אות מ): וכן מי שאינו עוסק בתורה נח לו להתפתות בעצת יצרו, שמראה לו על טוב רע ועל רע טוב שאין ידוע לו כל דבר מצוה בכל פרטיו, וכן בעונות, שבאמת הוא חכמה עמוקה כמו שנאמר, הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), כמו שהאריך בזה החסיד בספר מסילת ישרים בדברים נפלאים, שבלתי אפשר לו לעמוד על עומק תחבולות רמיה של היצר הרע, אם לא על ידי התורה לכוון כל תנועותיו וכל דבוריו, ולשקול הכל בכל עת ובכל רגע על פי התורה.

¹⁴ ע"י אור יחזקאל (אלול קנא): יש לשים לב שראש לכולם הוא יראת שמים כי מהיראה חייב לנבוע כל שלימות העבודה.

מסילת ישרים

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה.

שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה¹⁰ שלם בעבודה ולא כפוסח על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה.

שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם על נכון, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני איריהן (דף כ ע"ב), זה לשונו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת הטא, יראת הטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניניו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חמירות הטבע משתדל להסיר מלבנו, הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו, וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקיו (תהלים פו &), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן כן יהי רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

מסילת ישרים

יסוד החסידות¹⁵ ושרש העבודה¹⁶ התמימה הוא שיתברר ויתאמת¹⁷ אצל האדם מה חובתו בעולמו¹⁸ ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו¹⁹.

- מאיר המסילה -

¹⁵ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלב): על אף שחסידות היא קרוב לסוף המדרגות של סולם ר' פנחס בן יאיר, עכ"ז בהתחלה צריך להציב בראש את המטרה לדעת ולהבהיר כי דרכי העבודה מגיעים אל החסידות והעבודה התמימה.

¹⁶ עי' מכתב מאליהו (ח"א עמוד 78) אם לא נדע מה הם היסוד והשורש של עבודתנו ברור שלא התעסקנו בהם וממילא אינם בלבנו כלל.

עי' עלי שור (ח"ב עמוד שלח), שיש כאן ב' מהלכים בבנין האדם: א', יסוד החסידות, והוא שהחסידות הוא מהקומות העליונות בבנין האדם, וזה מושתת על יסוד חזק הנושא כל בנין. אבל העבודה התמימה יש לה שורש, שממנו יצמיחה אורגנית, אך מכוונות ברוחניותו של האדם, וכל צמיחה מתחילה עם שורש, כי רק מהשורש יונק הצמח את חיותו עד כדי הבשלת הפרי, הרי עבודה היא תהליך של צמיחה איטית ואורגנית באדם וקנין מעלות הוא ענין של לימוד וקנין הנהגות קבועות. וקניית מעלות הוא גדר של בנין לפי תכנית.

ולהבין שהעבודה תהיה בגדר צמיחה עי' רמב"ן דברים ו יג, ויהיה פירוש "ואתו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדונו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו (אבות ב יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמרו (בראשית רבה ט ו), והנה טוב מאד, זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהלים קמו ב) אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו'. היינו שהעבודה היא תהליך פנימי המתחיל בעבודת כעבד הקנוי ומגיע במשך הזמן להצמיחה עד לשם שמים. ומרמז הרמב"ן שאת העבודה צריך להתפיס בעצם החיות בגדר אהללה ה' בחיי ותצמח העבודה ביחד עם החיים וכחלק אורגני מהחיים.

עי' אור יחזקאל (אמונה קצד): ללא היסוד והשורש הנכונים כל תורתו פורחת באויר וכל מעשיו בגדר מלומדה ולכן סופו לריק ולבהלה.

¹⁷ עי' אור יחזקאל (אמונה מו): ידיעה גרידא עדיין איננה מספקת לבנות עליה את עבודתו, על אף שהידיעה עצמה אינה נקנית בנקל, עכ"ז לא נשמת חובת עבודת ללא הוספה בירור ואימות, והוא לקרב הדברים בקרב לבו שיהיה פיו ולבו שוין וללא עמל וטורח השגת הבירור והאימות אין תקוה לאדם שיזכה להשיג הצלחתו בדרכי העבודה. ועיי"ש (עמוד נב) שירגיש בעצמותו את יסודות חיוב עבודתו, ובירור זה דרוש שיהיה במנוחה אמיתית ויתבונן ויחזור ויתבונן ביסודות אלורק כך יוכל לרכוש עצמו את יסודות האמונה.

¹⁸ עי' מכתב מאליהו (ח"א 316): כל אדם יודע שיש לו עולם ותכלית היותו בו ושמוחייב למלאות כל תכליתו. עי' שבת דף קנב ע"א, כי הלך האדם אל בית עלמו, אמר רבי יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו.

עי' אור יחזקאל (אלול קנט): ההכרה ביסוד זה היא תחילת עבודתו הרוחנית של האדם שכל מי שאניו מבורר ומאומת אצלו מה חובתו בעולמו נמצא תחת אחיזת עיניים של העולם הזה, וענין זו מטעה את עיניו. ועיי"ש (דף רצא): שלזכות לעולם הבא לא יזכו אלא לאחר הבירור והאימות ומבלעדי זאת לא תתיכן זכיה בעולם הבא.

אור יחזקאל (תורה ודעת קכה): כדי לעקור את ההשרשה הראשונה לא מספיק לאדם שיעסוק בתורה ובמצוות אלא חייב לעשות פעולות מיוחדות לעקור את ההשרשות הקדומות וליצור בקרבו השרשות חדשות המנוגדות להבנות הקודמות, שחייב ליצור ידיעות ושרשים חדשים שכל תכלית חייו הם רק למען עולם הבא, וללא הכרה עמוקה זו אין מקום כלל שיזכה לחיי העולם הבא.

עי"ש (עמוד קפז): רק על ידי הכרה, שהאדם נברא למען עולם הבא, יוכל להתגבר על תאות העולם הזה ומבלעדיה לא יוותר האדם בשום אופן על משיכתו ותאותו לעולם הזה.

עי"ש (עמוד רט): אף לאחר שהבין שכל מהותו חיי עולם הבא, עדיין לא תושלם עבודתו שכיון שאין לו מושגים והבנות בחיי עולם הבא אף שיודע שזו עיקר מטרתו לא יטרח ל"כ להשיגה כי אינו יודע במה יזכה ומה יאבד כאשר לא ישיגנה וכדוגמת בן הכפר שלא הכיר בהנאות הנמצאות בכרכים אף שיאמרו לו שעיקר העונג נמצא בכרך אך כיון שלא הבינם והכירם לא ידאג שמא לא ישיגם ולכן צריך לצייר לעצמו חושית מה הם הנאות העולם הבא.

עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר צה): הדרך הראשית לזכות לחסידות ושלימות היא בירור ואימות יסודות העולם הבא וההרחקה מחשיבות עולם הזה כל זמן שתאות ורצון עולם הזה מושרשת בו יתכן ויעשה פעולות ויחשוב שמעשיו טובים ומביאים אותו לשלימות וחסידות ובאמת רק תאות עולם הזה מדריכה אותו בכל מעשיו.

עי"ש (עמוד קסו): עיקר החסידות הנתבעת מאתנו היא שיושרו החסידות בקרבנו

מסילת ישרים

והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו²⁰, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים

עיי"ש (עמוד רצא): זה לא רק למתחילים אלא אף העוסקים בחסידות ובעבודה השלימה מחויבים תמיד להשריש הכרה זו ולפעול על פיה, וכל זמן שלא מושרש בקרבו יסודות אלו הוא חי על פי טבעו וטבע של האדם מבקש רק חיי עולם הזה.

¹⁹ עיי' דעת תורה (ח"ב עמוד ג): שעובד צריך שיהיה מבטו תיכף עם הפסיעה הראשונה לתכלית השלימות. ועיי' שם (עמוד ריח): שמשמע שאם מבטו כך אפילו אם לא יבא לידי כל מעשה גם כן מקבל שכר כאילו הכל נעשה כי מבטו ומגמתו של האדם היא עיקר הכל. עיי' אור יחזקאל (אמונה קפ): כאשר נרגיל עצמו בעבודת החונך באמונה נזכה להתקרב אל ה' ית'.

²⁰ עיי' דעת תורה (ח"ד קע): כל יתרון עולם הבא ותקונו הוא דווקא מן העולם הזה כיתרון האור מן החושך הנאת האור הנהו דווקא מן החושך.??

ועיי' עלי שור (ח"א קנד): רבותינו בעלי המוסר מצאו כי כל שאיפת האדם מיומו הראשון ממש היא ליהנות בראשיתו הוא מתענג על דברים גופניים במשך התפתחותו מתרחבת השגתו בתענוגים. משחקים כבוד, רכוש, ואם בן עליה הוא הוא שואף יותר ויותר לתענוגים רוחניים עד המטרה האחרונה להתענג על ה'.

עיי' עלי שור (ח"ב שב): שמקשה שהרי כתוב לקמן בפרק יט אמנם ודאי שמי שמתכוון בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל הגמול אשר בעולם הבא לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, ע"כ. ואם דווקא זוהי הכוונה הנכונה למה הציב הרמח"ל בתחילת הספר את היסוד שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וכי מקום העדין הזה הוא העוה"ב והלא זוהי הכוונה שלא לשמה? אלא הרמח"ל לא נכנס כלל לענין הלשמה ושלא לשמה בתחילת הספר רק הוא קובע כי תכלית יצירת האדם הוא לעולם הבא וזאת עלינו לדעת מיד עם התחלת העבודה. ואם האדם היה בונה כל עבודתו על שלימותו בעולם הזה היתה נעלמת ממנו כליל נצחיות האדם והעבודה וזה העיקר הגדול. הגע בעצמך כל מחשבה דיבור ומעשה שלך נצחיים הם, הכל קיים לחסד או לשבט לעולם הבא. חלקו של אדם בעולם הבא נבנה מכל מה שחשב דיבר ועשה בעולם הזה.

עיי' שפתי חיים (מועדים ח"ב קסט): אדם שהכין את עצמו לקבלת אותו השפע שואף מאו דלקבלו בהשתוקקות והנאה ללא גבול. השתוקקות זו מצויה רק באדם שאכן מבין את ערך הקדושה וסגולותיה הגדולות ועושה פעולות בימי חייו כדי לזכות בה, ובעולם הבא תצמיח שאיפתו זו את התוצאה בדיוק על פי מידת ההתוקקות שהרגיל את עצמו בה.

עיי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב עו): שמקשה איך זה חובתו אלא זכותו, אלא קמ"ל שכל תכלית חובת האדם היא להגיע לשכר ותענוג.

עיי' אור יחזקאל (אלול רפא): יסוד וראשית העבודה ליצור בקרבו הרגשים של עולם הבא והנאה מזיו השכיח וכל זמן שלא יצר בקרבו הרגשים וטעם בעולם הבא ממילא תאותו היא רק חיי העולם הזה והרי נחשב בכלל מתיצב על דרך לא טוב ואינו בכלל המרוצים אליו ית' ואין לו כל תקוה לזכות לשלימות, ומשום הכי הכרחית היא השרשת תאות העולם הבא כדי שתשכח מאתו תאות העולם הזה כי אין נמצא אצל האדם ב' תאוות נפרדות ומשום הכי בשעה שהכניס תאות העולם הבא בלבו אבד תאות העולם הזה וכל עת שלא ישרשי זאת בקרבו ממילא תפעל תאות העולם הזה, ותאווה זו כאשר תתמיד ללא תאווה מנוגדת לה כל מעשיו ינבעו מכח תאות העולם הזה כי הרי הולך בעולמו וחשיב דיליה הוא לדור דור.

עיי' אור יחזקאל (אלול רמה): ידיעה בעלמא לא מספיקא אלא דרוש לכך בירור ואימות וביורור ביאורו שמנתח את הדברים זה כנגד זה ומברר אצלו את האמת, ואף בירור אין בו די אלא חייב לאמת את הדברים עד שיהיו פיו ולבו שוין.

עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר רו): כל מבטו ומגמתו חייבת לזכות לרצון ה' ית'.

עיי"ש (עמוד רנא): כפי שיש לו לאדם קשר להתקרבות אל ה' ית' כן יזכה בעולם הבא.

אור יחזקאל (מדות נב): כאשר יכיר האדם שכל חייו עבור עולם הבא אזי כל מדות הקנאה ותאוה וכבוד הממלאים את כל שאיפותיו ותקוותיו יתמעטו, שהסיבה לכל המדות נובעת מחמת שאיפת העולם הזה הממלא את חייו. עיי"ש (עמוד עו): הדרך לעקירת המדות הרעות היא על ידי השרשת אהבת העולם הבא בקרבו ומאיסותו בחיי העולם הזה. עיי"ש (עמוד קנה): ההנאה מזיו השכיח אינה רק בולם הבא שצדיקים זוכים ליהנות מזיו השכיח אף בעולם הזה שבשעה שזכרים הצדיקים למדת החסד בשלימותה שהיא מדה ממידותיו של הקב"ה הרי הם נהנים מזיו השכיח בעולם הזה שזכרים למדותיו של הקב"ה. עיי"ש (עמוד רנב): להגיע ליסוד העל ידי עשיית המצות צריך לירד לעומק עשיית הצוות ושיהיה לו שייכות לפנימיות הדברים.

מסילת ישרים

להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא²¹, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה²². אך הדרך כדי להגיע אל מחוץ הפצנו זה, הוא זה העולם²³. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד &) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא²⁴. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו²⁵, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו²⁶ על ידי אמצעים אלה²⁷. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

וכשתסתכל²⁸ בדבר תראה כי השלמות האמיתית הוא רק הדביקות בו יתברך²⁹, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג &), ואני קרבת אלקים לי טוב³⁰. ואומר (שם)

- מאיר המסילה -

²¹ ע"י עלי שור (ח"ב עמוד תקסו): שמקום של התענוג על ה' הוא העולם הזה. כל מערכת האמת בנוי על היסוד כי תכלית האדם היא להיות איש אמת אף שמצד טבעו הוא כולו שקרים איפה נעוץ השקר שלו הוי אומר בגוף הנמשך להנאות גשמיות ועיקר שאיפת האדם בחייו הוא ליהנות ככל האפשר אם כן מבינים כי הפיכת ה"כולו שקרים" לאיש אמת מתחיל בזה שיתלמד בתענוגים להבחין איזה תענוג הוא אמיתי ואיזהו אינו אמיתי, וכנ"ל רק התענוג על ה' הוא התענוג האמיתי. וזה העבודה לעולם הזה לבחין בתענוגים להתאוות להתענג על ה'.

והוא מקשר לזה ב' דברים מהרמב"ם: א', הלכות תשובה (פ"י ה"ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה.

ב', ספר המצוות להרמב"ם (מצוות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. [המשך לשון הרמב"ם. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כלם לעבודתו ית' ולהאמין בו וזה כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלי ספק תדרש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבה על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו עד שתדרש האנשים אליו].

ע"י שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלג): שכר עולם הבא הוא תוצאה מעצם עבודת האדם והמשך עבודתו שהעבודה עצמה היא השכר והעבודה מסלק את המונעים והמפריעים לדביקות בה' ית'.

²² ע"י אור יחזקאל (מכתבים רכא): כוונתו כי העולם הזה הוא חוצץ ומפסקת לאדם להרגיש את נועם מעשיו ליהנות מזיו שכינתו ית', אבל העולם הבא מוכנת בלי שום מפסיק לקבל הארת פניו ית'.

²³ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): השלימות הוא הדביקות והוא להנאות מזיו שכינתו.

²⁴ ע"י דחו"מ (ח"ג ט): כל הנסיונות הם איך שהוא מכוון כמדת הדפוס אשר ברא ה' בשבילו. עיי"ש (שם קמה): כל סוד עולם הזה כולו נסיון היינו שכולו בנוי על חלות הטעות של שליטת הטבע

²⁵ ע"י שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"א תמה): כל א' צריך להסתכל על כל מה שקורה לו בעולם הזה איך זה מתייחס לעבודת ה' ית'.

²⁶ ע"י מכתב מאליהו (ח"ג 144): הדבקות הגמורה הרי היא ה"לשמה" השלם שאינה אלא ראיית האמת בפנים הלב ללא כל פנייות חיזויות.

ע"י אור יחזקאל (אמונה קכא): כל המצוות כולם הם עצות כדי להתחזק באמונה הולגה ע"י שלימות. ועיי"ש (עמוד רלג): היינו התענוג על ה' וליהנות מזיו שכינתו. ועיי"ש (עמוד רלט): עיקר

מסילת ישרים

כז), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו'²⁷, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות²⁸.

והנה שָׁמוּ הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך²⁹, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן, הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה³⁰, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם³¹, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין

ההנאה הוא רק הנאה הרוחנית וכמ"ש החובות הלבבות שלנביאים גילה ה' שכן עולם הבא שכיון שיש להם טעם בחכמה יודעים ומבינים עונג רוחני.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף צ): רק אם יודעים את המטרה אפילו בתחילת הדרך אפשר להגיע לזה. ועיי"ש (דף שז), שמביא לצרף לזה: קיום התורה והמצוות משלים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה נמצא כי מי שחסרה לו מצוה נחסר הוא מהדביקות בה', ועי' שערי קדושה (ח"א ש"א) וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבשו תוך רמ"ח איברים ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרון ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): תחילה דיבר על חובת האדם בעולמו שהוא התכלית שהוא עולם הבא, ואח"כ מוסיף עוד נקודה בחובת האדם חוץ מהנ"ל והוא להגיע אל מדרגת השלימות, והיא הדיבקות בו ית' שעד כמה שהוא קרוב יורת אל ה' ית' באותה המדה הוא זוכה בשלימות וממלא בכך את חובתו בעולמו. ועיי"ש (עמוד תנב): הדביקות הוא השלימות מכיון שכמידת הדביקות והפנייה אל ה' ית' כך מידת הארת פניו ית' אליו אשר משפיעה בו את שפעו ויוצרת בקרבו את השלימות.

עי' אור יחזקאל (תורה ודעת קה): מחשבת הדביקות בו ית' חייבת להיות המניע ללכ פעולות המצוות ולזה ודאי שנדרשת הכנה מיוחדת ומבלעדיה אינו חושב כלל אודות הדביקות וכל מצוותיו הם בגדר מלומדה

עיי"ש (עמוד רנ): חייבים לעשות מעשים שתכליתן יהיו הדביקות וכל שמעשיו אינם מביאים לדביקות הרי הם מביאים אותו לר"ל להתרחקות מהקב"ה.

²⁷ עי' אור יחזקאל (דרכי עבודה רפא): אין המצוות והמעשים עיקר עבודתנו כי אלו מוגבלים בזמן ובמקום אבל האמת כי עבודתנו היא הדביקות בה' ית' וזו עבודת הלב ואינן המוגבלת כלל ולכן לעולם אסור לו להרפות מעבודתו. ועיי"ש (עמוד רעח): אמת אין הקב"ה מקפח שכר כל מצוה ומצוה אך הפעולות והמעשים שמביאים קורבה לקיום רצונו ית' הם העיקר.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תפז): ככל שנזכה בזמנים הקדושים (שבת ימים טובים ובעת התפילות שבכל יום) האלו להרגיש שאנו מתקרבים אל ה' ית' ודבקים בו כך יהיה לנו מושג גדול יורת בצורך ובחשיבות של העמל התמידי להתקרב אל ה' על ידי כל מעשה מצוה כי רק זהו הטוב האמיתי.

²⁸ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תקעג): כל מצוה שאדם עושה היא בחינה שונה ונוספת של פנייה אל ה' ית' שעל ידה זוכה להתקרבות מסוימת ומיוחדת אל ה' ית' ולדביקות בו.

²⁹ דחו"מ (ח"ג ריט): דווקא מהרע יצא הטוב, ודווקא מתוך הנסיון יבא השכר.

עי' מעלות התורה (&) וזה מרומז בפסוק ודברת במ בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דלכאורה נראה מיותר שהיה לו לומר ודברת במ בכל עת אלא שקאי על כל פרטי המניעות שיש לו לאדם כמ"ש בספר מסילת ישרים, יראה בכלם לעסוק בתורה ככל מה דאפשר

עי' דע"ת (ח"ג דף צב): המקום להתהוות גדול, המקום להתפשט, הנה זה רק על רפסודת[כך כתוב ולא הבנתי המילה] הרע, אם זה מקום להתגדל בו ולולא מציאות הרע לא היה לאדם מקום להתהוות גדול

³⁰ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג דף קכ): שזה מאבק תמידי הנמשך כל ימי חיי האדם עד יומו האחרון ובכל שעות היממה.

³¹ עי' דחו"מ (ח"ב קכה): רק דרך הנסיונות שהוא מידת הדין אפשר לזכות לעולם הבא, ואם רוצים לזכות בכל סוד עולם הבא בכל השלימות מוכרחים לעבור דרך כל סוד עולם הזה שהוא בכל סוד מדת הדין הגמור כולו רק יסורין קושי ועמל בתכלית ומזה זוכה לכל סוד העולם הבא.

מסילת ישרים

שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור³². ואם יהיה לבן חיל וינצח³³ המלחמה מכל הצדדין³⁴, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לדבק בבוראו³⁵, ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו³⁶.

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם³⁷. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל,

עיי"ש (שם רא): כל בחינה וניסון הוא אם הוא מהמציאות האמיתית והראיה ע"ז אם עומד בפני הנסיונות.

ע"י דעת תורה (ח"א דף קמה), שמש"כ (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי טמון בו שה' הוא המצוי הראשון והמציאות באמת, ואנו צריכים להדבק במציאות האמיתית וצריכים הרבה סממנים לתקנו, ועל זה נתנו תורה ומצוות שכולם הם דרכים כיצד להכנס ולהתהוות מציאות מסוד המציאות האמיתית, והוא הכתוב כאן שכל העולם כולו נסיונות לאדם, ואם יעמוד על עמדו ולא יזוז ממקומו אז הוא בחינת אדם הוא אדם הקשור למציאות, ואז אין שום דבר בעולם הזה יכול לשלוט עליו וזה בן עולם הבא. ועיי"ש (ח"ב דף קיא): שמביא פירוש היעב"ץ לאבות (פרק ג משנה כג) שדרך ארץ בכאן כפשוטו מנהגו של עולם, זריעה קצירה שכיבה קימה בנין בתים אכילה שתיה ויתר מנהגו של עולם, יאמר כי לא ברא הש"י אלה הדברים כולם על מה שהם עליו, זולתי שיהיו נושאי התורה כי היא קדמה לעולם, כאומרו (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ואמרו במס' שבת (פט ע"א) במשה רבינו ע"ה שאמר למלאכים כתיב בתורה (שמות כ) כבד את אביך, כלום אב יש לכם תורה מה לכם. והוא מאמר התנא אם אין דרך ארץ אין תורה.

המצות לא באו לסדר מנהגו של עולם אלא כל הבריאה כולה נבראה בעיקר לשאת את התורה, היינו אחרי שיש מצות של כבוד אב ואם נחקק בבריאה מציאות של אב ואם כדי לקיים התורה, וכל הבריאה הטפלה לתורה ומצוות. ועיי' במן שנאמר (שמות טז ד) למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, ופי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו של איותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט. היינו שתכלית המצוות הוא ענין הנסיון שיש בקיום המצוות. לפני היעב"ץ מובנים שכל הבריאה היא נסיונות שמתנסה האדם תמיד בשמירת המצות, ולכן אפשר לקרא לעולם הזה עולם הנסיונות. ועיי' מדרש (שמות רבה לא ג) אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס.

עיי' דע"ת (ח"ה א' דף רי): סוד כל הבריאה הכולה היא רק כדי לעמוד בנסיון. עיי' דע"ת (ח"ה ב' דף קיא): היינו שכל עניני העולם טעות וכולם בגדר הסתר פנים.

³² עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קמג): רק אפשר לזכות להנאות מזיו שכינתו כאשר הוא עומד בנסיונות.

³³ עיי' אור יחזקאל (דרכי העבודה קלד): השגת ה' והדביקות בו היא רק כפי יכולתו להתגבר על הנסיונות.

³⁴ עיי' עלי שור (ח"ב רלד): היינו כאשר אדם מברך ברכה בפני חילונים הוא מתבייש ולכן אומר בשקט, וכאשר מברך בפני צדיקים מברך בקול רם כדי שיחשיבוהו לצדיק ???

עיי' אור יחזקאל (מכתבים מה): הביא על זה ר' יונה על אבות פ"ד מכ"ד: בנפול אויבך אל תשמח שגם לצד השני הסכנה להכשל בפח החנופה.

³⁵ עיי' דע"ת (ח"ב דף קצג): שמביא מדעת תבונות שכל זה אפשר לתקן הכל על ידי חכמה, אפילו אדה"ר היה יחודו ית' מתגלה עליהם מצד עצמם. ועיי' עלי שור (ח"ב עמוד נח): תמימות בהתמסרות לתורה ומצוות כלי מלא ביראה ועמידה בנסיונות זוהי שלימות.

³⁶ עיי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קעג): עיקר הגדלות תלויה רק במדת עמידתו בנסיונות ואין הגדלות קשורה וכרוכה בכמות המעשים ואיכותם.

עיי' אור יחזקאל (מדות כד): יסוד עבודת האדם להיות תמיד במצב מלחמה עם יצו כי זו כל הצלחתו בעולמו לעמוד במלחמה.

³⁷ עיי' דעת חכמה ומוסר (ח"ד עמוד ש): מוסכם בפי כל שהוא ענין של קבלה אמנם כן הוא שכל הקבלה בנויה על יסוד זה, אבל מי לא יראה סוד גדול זה בחוש אם רק יתבונן בעינא פקיחא בהטבעת הבריאה כ"כ שכלה משועבדת לאדם.

עיי' אור יחזקאל (תורה ודעת רד): היינו כאשר האדם מתבונן בבריאה וממנה לודם להכיר את בוראו, הרי הבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות ועיי"ז אף כל העולם כולו מתעלה.

מסילת ישרים

ומקלקל העולם עמו³⁸. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת³⁹ בוראו³⁹, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו⁴⁰. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות⁴¹ כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנוז הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (הגיגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא⁴² אור שגנוז לצדיקים, שמח⁴³, שנאמר (משלי יג ט) אור צדיקים ישמח⁴⁴. ובענין אבני המקום שלקה יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צב ע"ב &), אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו⁴⁵.

והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה פ"ז סי' יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז &), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל, רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוזדור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (ע"ז ב ע"ב &), מי שמרח בערב שבת, יאכל בשבת (&). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר א &), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה⁴³, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה⁴⁴, או מי הוא ששמה ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ י). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מני

- מאיר המסילה -

³⁸ עי' מכתב מאלהו (ח"ג 313): כל אדם ואדם אחראי בעד חרבן כל העולם כולו. ועי' דחו"מ (ח"ב לז): האדם הוא המניע והמנהיג את כל הבריאה כולה משום שזהו הסוד הגדול של עצלם אלקים.

³⁹ עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף צח): שמביא על זה (בראשית ג יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך, ועי"ש (דף קנה) שהביא סנהדרין לז ע"א: נברא אדם יחידי ללמד שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.

⁴⁰ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה רעג): היינו מאחר שעולם הזה הוא בריאה רוחנית ורק נתון תחת מלבוש גשמי ולכן שייך להתעלות רוחנית בו.

⁴¹ מכתב מאלהו (ח"ד 206): כשם שזה עילוי גדול לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר פנים.

⁴² עי' דחו"מ (ח"א דף שא): אחרי שנתבאר שהאדם הוא מרכבה עליונה חביב האדם שנברא בצלם אז הרי כל הבריאה הוא כסא הכבוד.

⁴³ עי' אור יחזקאל (אמונה מז): אפילו לאחר שנתברר אצלו ביקום העולם הבא לא נשלמה עדיין עבודתו שחייב להוסיף לצייר לעצמו מהותו לש עולם הבא ולרכוש לעצמו הבנות היאך יהיה גדול השכר בעולם הבא, ושיגה רק על ידי שישתמש בכח המחשבה והציור שיש באדם, והוא החשבון הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'.

⁴⁴ עי' אור יחזקאל (אמונה קסו): חוץ מההכרה בתכלית העולם הבא ובגודל הענוש והעידון הנמצאים בעולם הבא מ"מ צריך לחשוב לבטל את הרע וכן בכל עבודת ה' צריך להשביח את המידות טובות, ולהשפיל הרעות.

מסילת ישרים

אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלוחה אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופה בו נשמה כל כך חשובה ועליונה, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם⁴⁵. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה פ"ו סי' ו) וגם הנפש לא תמלא⁴⁶ משל למה הדבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים⁴⁷.

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד' &) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד⁴⁸, כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד חוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם⁴⁹ הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתית, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיעה אלא מכח קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שימשו להגיעו⁴⁸, וכפי כח האמצעים ושימושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי, בהגיע זמן התכלית הנולד מקיבוץ כולם כמו שכתבת, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצוות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרם, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

- מאיר המסילה -

⁴⁵ היינו מעצם מציאותו של אדם הוא רואה באמת תכליתו כי עצם מציאות האדם מחייב לתפקידו לעבדה ולשמרה (דע"ת ח"ד פז),

⁴⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב ל): כאשר הנפש מתאכזבת וחשבה ריקנות שהרי לא קבלה משהו רוחני שוב מפתה היצר הרע שיוסיף כבוד גאווה תאוה ממון ובוזה תתרחצה הנפש ואילו הנפש מרגישה שלא קבלה כלום, אבל ברוחניות כל הישג רוחני הוא קנין לנפש המביא לסיפוק ולאור שיעליו יבנה המשך עלייתו והתקדמותו הרוחנית.

⁴⁷ עי' מכתב מאליהו (ח"א 100) כל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחילת דמיון הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו אשר באמת אינה אלא רעב רוחני געגועי הנשמה למצב שלימותה.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"א רנח): כיון שהנשמה גזורה מכסא הכבוד ותפקידה שהוא לשוב למקורה ע"י מעשיה הטובים, לכן הוטבע בנשמה הכח של השאיפה לעליה והתקרבות לה' ית', אלא שהיצר הרע מטעה את האדם ומפנה את כח השאיפה לדרך לא נכונה לתאוות העולם הזה ותשוקותיו.

⁴⁸ עי' עלי שור (ח"א פ): כל תר"ג המצוות מצוה אחת הן, כי הם חיינו והחיים אינם מתחלקים לאברים, אלא כל הגוף הוא אורגניזם אחד הנושא את החיים, כך כל המצוות ביחד הן חיינו. אם ישאלו אדם מה כואב לו יותר כשיורידו לו צפורן או כשיוציאו לו עין או כשיתחווהו בבטנו, לא ירצה בשום אופן לשער איזה כאב יותר נוח לו. הנה העין אינו אבר שהנשמה תלוי בה, וכ"ש לא הצפורן, ובכ"ז כאב נטילת גדול מנשוא, כי הגוף חי מרגיש כאב, לא ישוער בהעדר ממנו אפשר דבר טפל. כך התורה אינה מבדילה בין המצוות קלות וחמורות, ובין סוגי המצוות השונות כל המצוות ביחד הם אורגניזם רוחני חי, ובהעדר מצוה קלה אחת חסרון ומום הוא בצורתו הרוחנית של האדם.

מסילת ישרים

נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון⁴⁹. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד⁵⁰, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו⁵¹. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך⁵¹, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך⁵², ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברול אחר אבן השואבת⁵³. וכל מה^ל שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקורבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כברור מן

- מאיר המסילה -

⁴⁹ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קלז): אין גבול לגודל הנסיונות בו אנו מחויבים לעמוד. אור יחזקאל (דרכי העבודה רפג): מטרת הנסיון להוציא את הכח אל הפועל וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כד א) לגבי אברהם אבינו ע"ה שהיו הכוחות בפועל ורצה הקב"ה להוציאם אל הפועל כי האדם דומה לבאר עמוק וריק להוציא ת המים וע"י הנסיון יוציא וישאב את המים. עי' אור יחזקאל (אמונה רצה): כן אף עיקר ותכלית כל הביראה כולה להעמיד את האדם בנסיון ולראות האם יתחזק מזה באמונתו או להיפך יכשל בה, ודרך העליה וההצלחה היא כשיראה את הקשיים שלכאורה ניצבים בפניו ומ"מ יתחזק ולא יפול בפח הטמון לרגלו. אור יחזקאל (מכתבים ריא): לא כהבנת העולם כי הנסיונות הוא רק לצדיקים, יכ כל עניני העולם הם רק נסיונות, וכל עבודתו והצלחתו הוא להיות מושל על חומריו. אור יחזקאל (מדות רצט): הנהגת ה' ית' שיתכן שאף במעשיו הטובים יש מקום ליצר הרע. אור יחזקאל תורה ודעת שכ: העמידה בנסיונות הכרחית לבנין האדם ותחילת בנינו של עם ישראל היה ע"י נסיונות העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו, וכיון שעמד בכולם נוצר כלל ישראל, וזה מקיל עלינו להתגבר על עיכובים המונעים מאתנו עבודתנו ע"ז בידוענו שזהו מטרת הבריאה.

⁵⁰ עי' דחו"מ (ח"ב קכז): שהרי כל מציאות עולם הזה היא בכלל אך ורק היום לעשותם, ואין שום למחר לקבל שכרם כאן.

⁵¹ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה שכא): חובתנו אינה מסתכמת בעשיית מצוות בעלמא אלא מחובתו לבקש דרכים המקרבים אותו להקב"ה וכל אשר יראה שמקרב אותו להקב"ה יחפש וירדוף אחריו והדברים אשר מונעים אותו מהשגת רוחנית יברח מהם. עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף קנג): הכנתנו לראש השנה הן כדי חזק כל ערך של עבודת ה' ולגנות ולמאוס כל ערך שאינו דרוש לכלל עבודת ה'.

⁵² עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תנ): שהביא דברי הדרך ה' ח"א פרק ד אות ו': והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטיתו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו.

⁵³ עי' עלי שור (ח"ב מד): ההבדל בין מצוה ועבירה במצוה יש תענוג של ממש ומי שטעם טעמו נמשך אחיו כברזל אחרי מגנט אבל כח המשיכה של הדמיון (לעבירות) הפקיע הקבה ממנו. לעבירה יש משיכה חזקה מצד הדמיון אבל תענוג של ממש אין בה וכו' בצד הקדושה יש תענוגים של ממש ומילוי אמיתי תענוג אמיתי ועדון גדול בצד הטואמה אין כל אלה והנה מי שהתחיל לטעום טעמה של קדושה נמשך באמת אחריה כברזל אחרי מגנט, אבל לפני שטעם אותו אין דמיון קוסם לו ואין משיכ המגנטית אל הקדושה מורגשת.

ועיי"ש (עמוד רנ): עי' חוה"ל (שער הפרישות ב) כוונת התורה להמשיל את השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהן. וצ"ע האם כוונת התורה והמצוות כולן להביאנו למלחמה תמידית נגד התאוות עד שננצח אותן? יש לנשמה ולכן יש משיכה אבל היא אינה מגיעה בעצמתה לזו של הצד שכנגד. כל רצון הנובע מאיזו מידה או תאוה דורש את שלו בתקיפות כזאת עד שנדמה לנו כאילו אנחנו מוכרחים למלאותו אולם תקיפות זאת מורגשת רק כל עוד שאנחנו נמצאים בתוך השטח המגנטי של הרצונות. כשאנו מתרחקים מהשטח הזה אין המשיכה המגנטית פועלת עוד. בזה אנו עומדים על המשמעות העמוקה של ההליכה נגד רצונות, כל עוד שהרצונות שולטים בנו אנו נמצאים בתוך השטח המגנטי שלהם והם מושכים אותנו בעוז. כשאנו מתלמדים לעשות מעשים נגד הרצונות אנו יוצאים מהשטח ההוא. אז נפתח לנפישו השער להיכנס לשטח המגנטי של הקדושה הנשמה והשכל עליו נאמר משכני אחרך נרוצה נגילה ונמשחה בך נזכירה דודך מין משרים אהבוך. כשאר משיכה זאת מחתחילה לפעול באדם אין עוד צורך להמשוך אותו לעבודת ה' בשלשאות של ברזל הוא בעצמו משתוקק אליה כי מעתה הוא טועם עטמה של העבודה.

מסילת ישרים

האש. וכענין שנאמר (תהלים סג ט) דבקה נפשי אחרוך בי תמכה ימינך ל'. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הוזה, דהיינו להשיג את הקירבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה.

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הוזהרות הזריזות הנקיות הפרישות הטהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב - בביאור מדת הוזהרות

הנה ענין הוזהרות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח⁵⁴ על מעשיו ודרכיו⁵⁵ הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון הם וחלילה⁵⁶, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה⁵⁷. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר⁵⁸, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון⁵⁹ הרצוני, דהיינו סתימת העינים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישומו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזוב. ואמר עליהם (ירמיה ח ו) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה⁵⁹. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם⁶⁰, מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה⁶¹.

- מאיר המסילה -

⁵⁴ עי' עלי שור (ח"א דף צ): יש לחלק בין התבוננות לפיקוח, וצריך לברר לעצמו מה ההבדל ביניהם. עי' הערה 61. ועי' דע"ת (ח"ג יא): הוזהרות הוא להיות מושל ב"דעה", ואם אינו זהיר היינו אינו מושל על עצמו, היינו אין בו דעה.

⁵⁵ עי' עלי שור (ח"א דף צ): מעשים שהם פרטים לדרכים שהם מידות.

⁵⁶ עי' אור יחזקאל (מדות פה): אפילו מעשה א' של כשלון יכול להביאו עד שאול תחתית.

⁵⁷ עי' עלי שור (ח"ב קסט): לא לחטט בעבר ולא לחפש חוויות קדומות שאפשר לתלות בהם את התהוות המידה או ההרגל אל מבט אחורנית יתקן את האדם אלא המטב קדימה, שאין דבר בנפש שאין לו תקנה. גם לימוד מוסר לבד רב כחו לשנות הרגלים ומידות, ומידות הם ציורים כיצד לפעול או להגיב במצב מסוים ציורים אלה נתנו להחליפם לציורים אחרים יותר מתאימים במערת העבודה. מלימוד הוזהרות למיין כל ההרגלים שלנו לחזק את הטובים ולבטל הרעים שבהם.

⁵⁸ עי' דח"מ (ח"א רמב): כל החיים בעולם הזה הוא על שפת הנהר, וכל התורה היא מהות של על שפת הנהר שאין בין גהנם לג"ע אלא כחוט השערה.

⁵⁹ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה קכח): הסיבה העיקרית לחטאת בני אדם אינה תלוי בחסרון אמונה אלא מחמת אי התבוננות. ועיי"ש (רלב): רק הבלבול וההרגל מונע אותנו מלחשוב ולבחון דרכינו. ועיי"ש (עמוד שמה): שאף העוסקים בתורה מתוך עיון ויגיעה מכל מקום כ"ז רק במה שהורגלו בתורתם אבל בענינים הקשורים לידיעת ה' ית' אף הם שרוים בתרדימה. הכלל הוא כולם שרויים בתרדימה ויש שתרדימתם כללית ואין להם קשר לרוחניות, ויש שתרדימתם חלקית ורק עניני אמונה או תקון מדותיהם הרעות רחוקים מהם.

⁶⁰ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב לו): לכן אלה שחסרי מנוחת הנפש נשארים עם חסרונותיהם וכל זמן שלא עמלים לתקנם הם רק גדלים והולכים, אור יחזקאל (אלול קפט): בשעה

מסילת ישרים

ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם⁶², עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם⁶³, ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי⁶⁴. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה ט) תכבד העבודה על האנשים וגו'⁶⁵, שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת, כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה, ז) שימו לבבכם על דרכיכם, ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ה) אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו (מועד קטן ה ע"א) כל השם ארהותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא⁶⁶. ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו⁶⁵, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו וגו'⁶⁶. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע⁶⁶, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג ע"ג) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו⁶⁷, והוא מה שאמרו (אבות פ"ג מ"ג) אם אין לי מי לי.

שאדם מבולבל ומוטרד בעיני עולמו לא גייע אדם להכרת עצמו ומצבו כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם היא מעלת המחשבה ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה והתבוננות ולכן אינו אדם כלל ובעת טרדה והבלבול יתכן שאסד רץ ועושה פעולות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו ואין לו זמן לחשוב כלל אודות סיבת מרוצתו. עי' אור יחזקאל (אמונה נא): ההרגלים והטבעים שבהם שקוע האדם ומעסיקים את לבו מונעים ממנו מנוחת והתבוננות והרגליו וטבעיו הם תאוות העולם הזה.

⁶¹ עי' דעת תורה (ח"ג קנז): שהזהירות לא יתכן להיות כי אם ע"י מושלים ביצרם וזה למעלה מן הטבע אם כן מאחר שזה התחלת הסולם זה התחלת האדם וזה להיות למעלה מן הטבע {ע"כ מקומו עולי למעלה}. ומש"כ כאן שהיו נגועים מידה הזאת היינו זה לא סתם עבירה בעלמא של אי שימת לבהגורם למכשולים אלא אי שימת לב הוא מדה כזאת???

⁶² עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג דף יג): שציין לקמן פרק כא: כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה.

⁶³ עי' אור יחזקאל (אמונה רעב): קשה שהרי כל א' לפעמים לומד מוסר מתוך התבוננות ומ"מ אין הדברים משפיעים עליו לעזוב החטא לגמרי ומיד בעוזבו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, וכאן אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב החטא אלא נראה שבעת שמצב האדם ששואף להשיג עולם הזה אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרוהו כי הבלבול וחוסר המנוחה יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול אזי יועילו המחשבה והתבוננות.

⁶⁴ אור יחזקאל (אלול קצד): היינו שבעת שאדם ניחם על הרעה כבר עזב דרך הרעה ועבר לדרך הטוב.

⁶⁵ עי' אור יחזקאל (תורה ודעת רסז): בפשטות זו נובעת מגודל כח היצר.

⁶⁶ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קט): מכיון שאדם מכל חלקיו שרוי בתוך הרע לכן להנצל ממנו מוכרח לעזר ה' ומבלעדיה אין לו שום תקוה, אמנם אין לו לבטוח על סיעתא דשמיא אלא צריך לעשות השתדלות.

⁶⁷ עי' דעת תורה (ח"ג עמוד א): השואל מה ענין שאין בו דעה לזהירות. אלא ענין הזהירות היא להיות מושל על עצמו להיות עומד למעלה מהרגליו וטבעיו וזהו סוד הדעת שהו אלמעלה מכל המדות סוד הקדושה ודאי וזהו אשר העמיד המס"י ענין הדעה במדת הזהירות, והוא מאמר חז"ל כל ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו כי לו לא היה עוצר רוחו להכנס ללא קריאה שאין בו

מסילת ישרים

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע.⁶⁸ וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה.⁶⁹ בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בהם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטהר ממנו.

ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ג) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו⁷⁰. ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשוט במעשים⁷¹ הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו⁷², הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה⁷³, כל שכן עבירה ופשע.

והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו⁷⁴, כסוחרים הגדולים אשר יפלוסו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירוש צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ג) על כן יאמרו

דעה להיות מושל ברוחו אז כל ריבוי מעלותיו היו בטלים כי סוד כל עצמות האדם הוא המושלל וזה סוד הדעת.

⁶⁸ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פה): החשבון הראשון קלה שהרי זה לא נוגע לנו אישי, אבל החשבון השני היא מלא נגיעות, וקשה ביותר.

⁶⁹ ע"י אור יחזקאל דרכי העבודה רסז: וכן לאחר עשיית המעשים יוסיף עוד לבדוק את המעשה שנעשה מאין נבע, וכו"ז נכלל בגדר יראת שמים.

⁷⁰ עשה טוב יתכן ויעשה אף ללא לימדו מוסר אמנם סוד מרע לא יתכן ללא מוסר כי ללא מוסר ועול יראת שמים אינו מבחין כלל במהות הרע ויכול לחשוב על מעשים ופעולות רעות כאילו וצדקות הם (אור יחזקאל יראה ומוסר פה)

ע"י אור יחזקאל (מדות כה): בכל פעולה טמונה סכנה רבה לאין שיעור כי בקטנות יכול אדם ליפול עד לשאול תחתית וכמאמר חז"ל אין בין גיהנם לגן עדן אלא כחוט השערה, ועיי"ש (דף מח): שאף במעשיו הטובים לא יתערב מחשבה רעה.

⁷¹ דח"מ (ח"ג קמד): זה הוצאת יצר הרע, ואז נעשה חלק של הקב"ה ושזה ענין גילוי יחודו.
⁷² דח"מ (ח"א רנד): זהירות היא יבטול הרע וזה דרגא להיות מושלים ביצרם, שכל יסוד ספר זו היא ביעור הרע.

⁷³ ע"י אור יחזקאל (אמונה קעח): בעת שאדם לא תיקן מודה אחת וטמונה בו הרי הוא בסכנה גדולה שכאשר המדה בו אינה רוגעת אלא פועלת בהתמדה כי עלינו להבין שכל מדה וחסרון הנמצאת באדם אין המדה מסתפקת באיזה פרט אלא מקפת המדה כל חיי האדם.

ע"י אור יחזקאל תורה ודעת שא: בעת שנמצא בו הרגל ומדה רעה כל מעשיו מודרכים לא ע"י מחשבתו אלא הרגליו הם המנחים אותו.

⁷⁴ ע"י דח"מ (ח"ב עז): כאן רואים חיוב לצפר ולחזור ולצפר את כל מעשה ומעשה

מסילת ישרים

המושלים בואו חשבון⁷⁵, על כן יאמרו המושלים ביצרים בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'⁷⁵. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרים ומשלו בו⁷⁶, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש⁷⁷. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ג) תשת חושך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה⁷⁸.

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד⁷⁹. כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד &) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו⁸⁰, ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונעשו⁸¹, ואומר (שם יד טז) וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם⁸², ונופלים מרם ידעו מהמכשול כלל.

והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו ו י) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרים. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

- מאיר המסילה -

⁷⁵ ע"י דעת תורה (ח"ג עמוד יג): וקשה למה צריכים המושלים ביצרים להורות לנו את זה זה לא דבר פשוט. אלא החשבון המעשים אין זה רק ענין של יתרון רווחים אשר יגיעו לו על ידי חשבון עסקיו, אלא הענין האמיתי הוא שעכשיו שנברא ישפוש וימשמש, זה נחיצות, והוא גופי תורה, וללא זה יכלו מעטם? הכח שלהם ככח גולם אוטומטי ללא כל מעצור.

⁷⁶ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פב): אלו המושלים ביצרים יכולים לתת עצה כיצד הם עצמם הגיעו למדרגתם והצליחו להיות מושלים ביצרים.

⁷⁷ אור יחזקאל (מכתבים שלג): התורה הראה לנו בהתחלת התורה הזאת כי חטא של אדם הראשון היה על דרך זה כי חשב כי מצוה הוא עושה כי אמר האשה אשר נתנה לי עלזר היא נתנה לי וכו'.

⁷⁸ ע"י עלי שור (ח"ב פו): על זה בא התורה להאיר את העולם והגוף ולהורות אורח חיים ברור בכל מצבי העולם והגוף. ועי"ש (דף תקלז): שטעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה והעצה להימלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויציע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת, והחז"א כתב כי חכם אמיתי יהנה ממיטבי יותר מתנא דמסייע, כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול משקר.

ע"י דחו"מ (ח"ג קסא) שעולם הבא היא בעצם אור.

ע"י אור יחזקאל תורה והדעת נב: רק החכמה והריאה מאירה את עיני האדם לראות בחושך כי בחשיכה אינו מבחין כלל במהות החטא.

⁷⁹ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א קא): אם מסתכלים על עולם הזה ממבט האמת אפשר לראות גם עכשיו את השקר בממשלת זדון אפשר להיווכח שהיא רק כעשן מעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר כפי שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך.

ע"י אור יחזקאל (מדות רמח): השבילים נראים ישרים וכולם שוים אין הפרש ביניהם לעין הרואה.

מסילת ישרים

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיות וטביעות עין, שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בהם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצורם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לברו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד כו) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונן, ואומר (איכה ג מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'.

פרק ד – בדרך קניית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה⁸⁰, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות⁸¹. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה כמה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינו רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה⁸²

- מאיר המסילה -

⁸⁰ עי' דחו"מ (ח"א רמ) שהלומד תור הווראה חורמ הדין בא מזה לידי זהירות. ועי' דעת תורה (ח"ד סד): בלתי לימוד תורה לא יתכן בשום אופן להגיע אל הזהירות שכשהו אלודמ תורה בראותו שעל מעשה אחת יש מסכתות שלמות ועיונים בלתי סוף ואף בכמות ר"ל ברבוי יתחיל להתבונן מהו מעשה עד היכל מגיעה ההסתעפות.

⁸¹ התוצאות של תורה הצריכה להיות זהירות (דחו"מ ח"א קנה) מהותה ומציאות של תורה שכל דבר הלכה שלומד מוכרח שיבוא לידי יראה וזהירות, ואם לאו אין זה לימוד התורה (דחו"מ ח"א רמד).

מסילת ישרים

ממנו⁸². כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתצעו מעולם להמעיט מאלה⁸³ האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם⁸³, או אם האמצעים יהיו חלשים⁸⁴ ולא בכל החוץ המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתית, אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים חסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאייהם, ולא ינחשו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם תפוצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח &) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס"ע &) שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשוכחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא הייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכונה מחופתו של חבירו⁸⁵, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסרי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הזוה, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים⁸⁵ המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה ניגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנום, אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת⁸⁶.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה⁸⁷ לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשת⁸⁸ בקרבו.

- מאיר המסילה -

⁸² ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת קס"א): לו היה יסוד זה ברור לנו לא היה שייך כלל למצוא אצלנו מדת ההסתפקות ברוחניות, כי הסיבה להסתפקות הי אמשום שאינו מרגיש את ההבדל בין חלק רב למועט ודומה בעיניו שכל החלקים שווים.

⁸³ היינו בכמות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

⁸⁴ באיכות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

⁸⁵ ע"י אור יחזקאל (אמונה מז): טעותם נובעת מכח שלא ציירו לעצמם מהות עולם הבא דהמצייר עולם הבא מה הוא לא יסתפק בחלק קטן אלא ישאף להגביר חלקו בכל מה שיוכל להשיג.

⁸⁶ ע"י דעת תורה (ח"א קסט): בהתבונן האדם יראה בעצמו כי מקנא הוא לגוים ומהחילוים שהם פטורי סמכל, אמנם כאשר רואים סוס וכל בהמה גם כן יקנא בהם על חפשיותם באמת כי אין להם שום עול.

מסילת ישרים

מעשה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בהם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזוהי, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושונים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט &) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה⁸⁷. והיינו כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבהירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאול, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו אז. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודעו ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול⁸⁷. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה ע"ג) ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכא ע"ג) וסביבו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ע"ג) אברהם אוהבי, לא פלט⁸⁸ מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, במה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא חיך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח &). על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של מקום, אמר לו הקב"ה חיך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות (ב"ר פס"ח סי' ז)⁸⁹.

יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשוננו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, חיך שבניך עומדים לפני בנה (שם עא סי' ז). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם עו סי' ט) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו יד) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה⁹⁰ דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

- מאיר המסילה -

⁸⁷ אם חוט השערה אין להשיג גדולתו שגם אפילו חסידיו והם נענשים עליו בעונשים כה גדולים מעתה כבר מה עמוק הוא עבירה עצמה, ומזה יוצא ודאי חיוב הזהירות. אל נבין הדברים מצד איזה ענין של חומר הדברים, אלא מתוך סוד של גדולת הענינים (דעת ח"ג רלו).

⁸⁸ אור יחזקאל (אלול רצז): אנו רחוקים מההבנה במשפט כי אין אנו רואים קיום המשפט תיכף לעשיית העבירו תוחסירה לנו האמונה בה' ית' כדי שנבין צורת ואופני המשפט ונתן לנו הקב"ה חודש אלול כדי שנוכל ע"י התבוננות לחזק יסודות המשפט. עיי"ש שט: לפי ר"ה מחויבים אנו לרכוש הרגשים בהבנת המשפט.

מסילת ישרים

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שם פ"ט &). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (שם ק &).

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא"כ, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"ג &).

מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו').

חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ &) ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה ע"ג &) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיה ויפקח בהשואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב &) כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כללוא הוא (אסתר רבה פ"ז סי' כה) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יותרו מעוהי². וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע הטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה טז ע"א &), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למושב. והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי האזינו ב"ג) לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל הטא הוא מעניש ואין להמלט. ואם תאמר אם כן מדת הרחמים⁸⁹ למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה⁹⁰, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן

- מאיר המסילה -

⁸⁹ עיי' דחו"מ (ח"א שסט) שכביכול הקב"ה דורש שהחוטא יפייסו, ובזה יתקיים המשפט.
⁹⁰ הדין היא האמת (אור יחזקאל תורה ודעת שמא).

מסילת ישרים

האדם את אשר עיות והחטא כבר נעשה, הרי שרצה האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות⁹¹.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהעונש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפיץ ומשתוקק שמעולם לא היה⁹² נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הגה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו &) וסר עונך וחטאתך תכפר⁹³, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע⁹².

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הגה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"ג), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז סי' לט"ג), המוזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובה. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותרו עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (אסת"ר הנ"ל) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הזהר במעשיו בתכלית הזהירות ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקיף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון⁹³. השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד.

הנה הטיפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה, אמרו (אבות פ"ד מ"י) הוי ממעט בעסק

- מאיר המסילה -

⁹¹ עי' שפתי חיים (מועדים ח"א רכא): בכל חטא אפילו חטאי מחשבה כל חטא יוצר מציאות רוחנית של טומאה ולכן באמת לפי מבט החכמה הנובא והתורה תשובה אינ המועילה כלל, ורק הקב"ה חידש ענין התשובה.

⁹² מכתב מאליהו (ח"ב 79): החרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו שצער החרטה מנקה את טמטום החטא.

⁹³ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר רעו): מידת הליצנות יש עדיין מושג על שהוא אולם השחוק, שהאדם מעלה שחוק על שפתיו אין לנו הבנה כלל, וריבנו כולל שניהם יחד. עיקר עבדת האדם בעולמו אינה עשיית מעשים כפשוטם אלא העיקר הנדרש מאתנו היא עבודת הלב וקניית הרגשים בקבלת מלכות שמים, והשחוק מאבד את הרגשות הלב. השחוק דוחה הרוחניות והאדם נשאר גשמי וחומרי ואין החכמה יכולה להתדבק בחומר.

מסילת ישרים

ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה⁹⁴. וכבר זכרנו שהיא המצטרבת יותר לאדם לשיגיע אל הזהירות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זהירות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פרק ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד⁹⁴, וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ג) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין⁹⁵. והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו⁹⁶. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו⁹⁷, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו⁹⁸.

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבילתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא, ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרהורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת⁹⁹.

אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב⁹⁷, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב) הלואי אותי עזבו ותורת שמו שהמאור שבה⁹⁸ מחזירו למוטב. והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל השבון המעשה⁹⁹ ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

- מאיר המסילה -

⁹⁴ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): חוץ מזה שהמצות מלמד אותנו איך לקיים המצוות ואיך לברוח מהעבירות, אלא עוד שהלימוד מקרב את הדברים ללבו של האדם והוא חש את חשיבותם ורום ערכם ותשוקתו לקיים אותם.

⁹⁵ עי' דחו"מ (ח"א רלב) כל התורה כולה אין תג כל דהו שלא יהיה תבלין, וכל זמן שלומד על דרך שכר ועונש הוה התורה תבלין, ולימוד סתם אינו תורה תבלין. הינו כאשר התורה היא בשלמותה שמהתורה יוצא לאדם חיבור בתורה בשלימותו.

⁹⁶ מכתביך הפרודות באו לידי בטח ניכר עליך מאד בלבול הדעת אין זה רק מסיבת ביטול תורה כי אין דבר המועיל להניח דעתו כעסק התורה, אוי ואבוי לנו ח"ו מעון ביטול תורה כי מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. פי' נזוף כדמיון אדם המגרש את העומד לפניו ואומר אין לי עסק בך כי אתה שוטה גדול וחרפה לעסוק עמך ככה מי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח שוטה גדול כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות וא"כ הלא ידוע לנו בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (דווקא כמובא רב מס"י כאן) ואחרי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח ח"ו בכל שעה ושעה ברוח שטות (ח"מ ח"א רעז),

⁹⁷ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): העמל בדברי התורה מעורר את פנמיותו והוא קונה בנפשו קשר עמוק איתם והם נהפכים מדברים מופשטים ורחוקים למצות ומעשים מורגשים וקרובים להוייתו אשר הוא חש בצורך לקיימם.

⁹⁸ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): מאור ולא הידיעות כי יש בתורה כח רוחני שמשפיע על האדם ומשיבו אל ה' ית'.

⁹⁹ עי' דחו"מ (ח"א רנא) שהוא משוה את זה לתורה משום שבאמת ענין זה הוא יסוד כל התורה.

מסילת ישרים

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע בם הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם¹⁰⁰, "שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שומה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב &) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"ג מי"ג) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן דעת¹⁰¹, ולבו ירא מקרב אליה מכת הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה. הנה השחוק וקלות ראש, ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלך וקרב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע על¹⁰² העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הוהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמית ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון מפני¹⁰³ התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קמץ יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה¹⁰⁴ בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח כב) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהלץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש (משלי יט כט) נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתיסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכת הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדונו ז"ל (ע"ז יח ע"ב) קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו כליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת הטפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג כ) ורועה כסילים ירוע¹⁰⁵. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה

- מאיר המסילה -

¹⁰⁰ עי' דע"ת (ח"ג קטז): קלות ראש הו אהיפך של אימה ויראה, תורה צריכה להיות באימה ויראה ויראה היא יראת שמים וקלות ראש הוא היפך יראת שמים וקלות ראש מפשיט את האדם ומסלקו לגמרי מיראת שמים כי קלות ראש זה מצב של פריקת עול מלכות שמים כי השחוק ולקות ראש מאבד כל לבו ומדחהו מכל מחשבת מוסר ויראה.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): הלב הוא מקום ההרגשות של האדם ומקורם וכאשר נמצאים במצב של שחוק וקלות ראש אין הלב – ההרגשה של האדם שופטת ושוקלת נכון את מעשיו האם הם טובים או רעים.

מסילת ישרים

מזהיר ואומר (שם כד) ועם שונים אל תתערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"ג) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו כמה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד &) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'.¹⁰¹ וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ג) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישב. ואומר (תהלים כו ד) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'.¹⁰² אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם א) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה ה"ה היה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט מו) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו לחרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ ז) על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו - בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהלים לד טו) סור מרע ועשה טוב¹⁰³, וענינו של הזריזות מבואר שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם¹⁰¹, וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"ג) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז במצות¹⁰² ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

- מאיר המסילה -

¹⁰¹ עי' דע"ת (ח"ה א' פא), עיקר כל מעשה תלוי ב"התחלה" שלו שהמעשה מוכרח לצאת כפי ההתחלה שלה, ולכן מובן ענין הזריזות, כי כמו שישנה התחלה כללית לכל אדם כולו כמו כן ישנה התחלה לכל מצוה ומצוה בפרט.

¹⁰² היינו כמו שהסור מרע הוא הרחק ללא לעצור כן העשה טוב צריך להיות עשה והמשך תמידי (דע"ת ח"ג רצג), אור יחזקאל (מכתבים רעו): כדאי לראות שיהיה זמן קבוע בכל יום ללימוד מוסר ולא יאמר האדם הלא כל עניניו הוא בתורה ובמצות ובזיכוי הרבים ואין מקום לשלוט הרע במעשיו.

מסילת ישרים

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד¹⁰³, כי עפריות החמירות גם¹⁰⁴, על כן לא יחפוץ האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך¹⁰⁵, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פ"ה מ"ב) הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ב) בדברים הצריכים חיזוק: תורה ומעשים טובים¹⁰⁶. ומקרא מלא הוא (יהושע א ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו.

והנה שלמה שנה מאד באזהרתו¹⁰⁷ על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו י, כד לג) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אה הוא לבעל משחית¹⁰⁸, כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד ל-לד) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'¹⁰⁹.

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (מדרש משלי א¹¹⁰, שם כד¹¹¹) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את המהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים.

מה ענשו של זה, שלמה פירשו (קהלת י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בה¹¹², כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בה¹¹³, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך" רישך ומחסרך כאיש מגן".

- מאיר המסילה -

¹⁰³ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה ס): טבע האדם כולו עצלות ואין לו חשק ורצון לעשות מאמץ כל שהוא וזו הסיבה שעבודת המדות רחוקה מאתנו כי נצרכת לזה עבודה מרובה וטבעו להיות מונח ביד כבודו ולכן אינו מצליח.

¹⁰⁴ עי' עלי שור (ח"א דף קעב): אדם אשר כחות גופו שולטים עליו ואינו מצליח להתחרר מהם נמצא במצב של שפלות.

¹⁰⁵ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ב מו): לא כתוב ומי שרוצה לעשות יורת מצוות אלא מי שרוצה לזכות לעבודת הבורא, כי מי שנשאר בטבע הכבד של העפריות והעצלות אפילו אם הוא עושה מצוות מדי פעם בפעם בכך עדיין אינו נכלל בגדר עובד ה', ואת זה רק אפשר אם הוא מתגבר ומזדרז נגד טבעו.

מסילת ישרים

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו¹⁰⁶, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחהו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא²², או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שיה"ש ה ג), חמה עזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י יח) בעצלותים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו²³ במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה²⁴ הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו¹⁰⁷ משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושוטים והוא לברו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג כ) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו²⁵, ואומר (יחזקאל א &) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק²⁶. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי²⁷ שיתקרב, ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט &) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם²⁸ המעשה. ואחר, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א לג) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן כן יאמר ה'. אמרו זה לשונם (בראשית רבה פע"ו סי' ב): רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי והלא כבר נאמר (דבה"י א' א' - מאיר המסילה -

¹⁰⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שנט): לא רק בשכלו מבין את המוטל עליו אלא גם בלבו פנימיותו ברור לו והוא מכיר ומרגיש.

¹⁰⁷ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שמז): זה חסרון גדול ביורת שהעצל מחשיב את עצמו יותר חכם משבעה אנשים שמסיבירם לו בטוב את הגנוב העצלות ונזקיה והוא לועג עליהם מתוך מחשבה שהוא החכם והם הטיפשים.

מסילת ישרים

כב &) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטרונין יעמדו מכאן ועד גיחון. על כן הזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה⁹⁷. ואמרו (ב"ק לה ע"ב) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה וכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות⁹⁸. ואמרו (פסחים ד ע"א) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פי"א סי' ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלין עולמתא⁹⁹, כמה דאת אמר (תהלים סו &) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלמות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל¹⁰⁰ אחריה בזמן עבודתו.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאהזו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב כט) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב כל יתיצב לפני השוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ב) יחסו לו השבח הזה על שמהיר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו (שמ"ר פי"א סי' א) על משה עליו השלום על שמהיר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח ו-ז) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד כ) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פי"א סי' ה) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג י) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשיית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו¹⁰¹.

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות¹¹⁰. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק וההפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

- מאיר המסילה -

¹⁰⁸ עי' עלי שור (ח"ב רנג): המס"י סתם ולא פירש מהי פנימיותה של המדה הזאת אך הגר"י ליבוביץ ביא במאמריו האחרונים שזכינו לשמוע מפיו כי עשיית האדם מעשה מצוה בזריזות היא מעשה שהשכינה שורה עליו וכל עיכוב זמן שחל בהמעשה אינה רק סכנה שיכול להיות שם חלות היצראלא העיכוב עצמו הוא כבר חלות היצר והשכינה כבר הסתלקה מהמעשה ההוא – עי' דחו"מ ח"א סי' קל-קלג עמודים תז-תיז.

עי' מכתב מאליהו (ח"ג 20): מהיר השכל אשר לא יזרזז ויעמול ללמדו יהיה חלש ההשגה לעולם הבא אבל הזריז בעמלו הוא אשר יהיה מהיר בהשגתו בעולם הבא וזה שכרו חלף זריזותו.

¹⁰⁹ שפתי חיים (מדות ח"ב ח עו): נמצא שאהבת ה' המביאה להתלהבות והתלהטות פנימית לעשות רצון הבורא שתוצאותיה הן קודם המעשה מחשבה שקולה ומתונה איך ומה לעשות ואח"כ במעשה עצמו קיום המצוות והשלמתן במהירות ואותה אהבת ה' מביאה לזהירות והתרחקות מכל חשש איסור.

¹¹⁰ עי' דע"ת (ח"ד ריד): כאן א' מדברי הקבלה שנכתבים בלבוש פשוט, וכאן ראויים ששכל תנועה ברגל אפילו ההכי קלה פועלת גדולות בנפשו של אדם, לכן אדם יכול ללמוד יום שלם, אמנם אם רץ לבית המדרש בתחילת היום זה אחרת מאשר אם הלך לאט, ובזה תלוי שמחת הלימוד או הכבידות שבו.

מסילת ישרים

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא הפיץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו' ¹⁰⁷, (שם פד ג) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ¹⁰⁸, (שם סג ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי ¹⁰⁹. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי ¹¹¹, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית ¹¹². ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבירדו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכה מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה' ¹¹³, וכתוב (שם יא י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג ¹¹⁴.

פרק ה - בדרך קנית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה בהם הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה בהם הזריזות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות רוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לכו אל העבודה ולא יתרפה ממנה. ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזוה, הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה רבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל

- מאיר המסילה -

¹¹¹ עי' עלי שור (ח"א קנה): התנועה החיצונית היא הצרון שהוא לגמרי ברשותנו אבל עדיין אין בו הרגשת עונג, התנועה הפנימית היא הרגשת הנועם והעונג הרוחני, וההתחלה היא הצרון והעקבותיו יבוא העונג הרוחני.

¹¹² עי' עלי שור (ח"ב רנח) שמדגיש מהמשנה (אבות ה כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. שזה לא מספיק להיות רץ אלא כצבי כהחיה המהירה ביותר וגיבור כחיה הכי גיבור בכל החיות וכו'.

עי' מכתב מאליהו (ח"ג 127): שמביא מהספר החינוך (מצוה טז): דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ע.כ. אף מעשים הנועשים בלי כוונה פנימית אם אנו מתמידים בהם ומדקדקים ומתאמצים בקיומם יפעלו על לבותינו ולבסוף יחדרו אל תוך פנימיותנו.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג שיג): חז"ל אל חייבו לקיים דברים החיצוניים שבעצם פנימיותנו אין לנו זיקה אליהם אלא כל הסממנים החיצוניים של האבילות הם כדי לעורר את פנימיותנו.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"ב שנח) שמצרף לזה כל עניני ליל הסדר להרגיש את הגאולה, וכן שם (ח"ג ערה) לענין לטעון לשונא שבזה כופה את יצרו, וכן שם (עמוד רצט) לענין מנהיג ט' הימים של חודש אב.

עי' דע"ת (ח"ה א' קפב): ענין המהירות במעשה המצוה אינו רק כהקדמה בעלמא למעשה מצד חביבותא אלא הו אתכלית השלמות כדמצינו זאת במלאכים (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, וכן הנפש הוא מהירות בעצם, ועי' חובת הלבבות (שער שני שער הבחינה - פרק ה) וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם העניין הנעלם אשר בו סודר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה לא היתה נגמרת היות שום דבר מן הנמצאות ולא ההפסד ואמר אחר מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה ותדע כי הוא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת.